

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.11.61>

УДК 331.101.262:332(477)]:37.015.3:005.32

Т. А. Непокупна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4688-5954>

Л. І. Яковенко,

д. е. н., професор, професор кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4512-7411>

Б. О. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3952-5205>

Н. Л. Матвієнко,

заступник директора з виховної роботи, учитель фізики та інформатики, гімназія імені Володимира Малика Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-7153-3991>

В. В. Тройко,

*здобувач вищої освіти Інституту права, економіки та адміністрування (логістика),
Університет Комісії національної освіти в Кракові*
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6890-575X>

**ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ
ЕКОНОМІЦІ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ МОТИВАЦІЇ ДО
НАВЧАННЯ В РОЗРІЗІ ПОКОЛІНЬ**

T. Nepokupna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

L. Yakovenko,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Political Economy, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

B. Shevchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

N. Matvienko,

Deputy Director for Educational Work, Teacher of Physics and Computer science, Gymnasium named after V. Malika of the Lubensk City Council of the Lubensk District of the Poltava Region

V. Troiko,

Higher education student of the Institute of Law, Economics and Administration (Logistics), University of the National Education Commission in Krakow

FORMATION OF HUMAN CAPITAL IN THE NATIONAL ECONOMY: THEORETICAL AND EMPIRICAL ANALYSIS OF MOTIVATION FOR LEARNING IN THE CONTEXT OF GENERATIONS

У статті розглянуто проблему мотивації до навчання як чинника формування людського капіталу в умовах соціально-економічних, політичних, технологічних і соціокультурних трансформацій. Показано, що мотивація до навчання визначає здатність людини до професійного зростання, самореалізації, досягнення добробуту, соціальної взаємодії тощо. Виокремлено основні напрями дослідження людського капіталу – суто економічний, психологічний, соціокультурний. Особливу увагу приділено поколінневим відмінностям, зумовленим соціально-економічними,

політичними, технологічними умовами формування та навчання поколінь. На основі проведеного нами опитування представників поколінь X, Y, Z визначено специфіку їхньої навчальної мотивації та психологічні, соціальні й економічні чинники її формування. Наголошено, що врахування мотиваційних орієнтирів різних поколінь дає змогу глибше зрозуміти вплив соціально-економічних змін на якість людського капіталу в національній економіці.

The article examines the issue of learning motivation as a factor in the formation of human capital under socio-economic, political, technological, and sociocultural transformations. The relevance of the topic is determined by the need to develop effective strategies for human capital development within the national economy amid contemporary social and economic transformations and the challenges of wartime. Several key directions in human capital research are identified, each with its own conceptual foundation and subject of study: the economic theory of human capital, which considers the individual as the main factor of production and economic growth; psychological theories of motivation and self-development, which focus on internal and external factors driving individuals toward learning, work, and achievement; pedagogical studies of learning motivation, aimed at identifying conditions for fostering a positive attitude toward learning and cognitive activity; sociocultural studies of generations and their motivational characteristics, analyzing traits, values, behavioral models, and educational orientations of different generational groups.

The article demonstrates that learning motivation determines an individual's capacity for professional growth, self-realization, well-being, and social interaction. The essence of educational motivation is revealed through the lens of classical theories developed by A. Maslow, E. Deci, R. Ryan, D. McClelland, A. Bandura, V. Vroom, G. Becker, and others. Particular attention is paid to generational differences conditioned by the socio-economic, political, and technological environment in which Generations X, Y, and Z were formed and educated.

Based on our survey of representatives of generations X, Y, and Z, we identified the specifics of their educational motivation and the psychological, social, and economic factors that shape it. The results of the study demonstrate intergenerational differences in the motivational factors of learning activities, which can be explained by the main theories of motivation: including Deci and Ryan's self-determination theory, Bandura's social learning theory, Maslow's hierarchy of needs, Vroom's expectancy theory, McClelland's theory of needs, Becker's human capital theory, the Pygmalion effect, and the theory of social-emotional learning.

It was emphasized that taking into account the motivational orientations of different generations allows for a deeper understanding of the impact of socio-economic transformations on the quality of human capital in the national economy, and changing motivational factors – on the need to adapt the education system to new challenges to create more effective learning models that will meet the needs of modern youth and changing labor market conditions and the dynamics of socio-economic processes.

Ключові слова: людський капітал, мотивація до навчання, теорії мотивації, теорія поколінь, покоління X, Y, Z, національна економіка.

Keywords: human capital, motivation to study, motivation theories, generation theory, generation X, Y, Z, national economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні соціально-економічні умови, сформовані під впливом стрімких політичних, технологічних та соціокультурних змін, зумовлюють потребу в постійному оновленні знань і компетентностей, що робить мотивацію до навчання важливим чинником розвитку людського капіталу – сукупності знань, здібностей, навичок, здоров'я та інших якостей людини, які визначають її продуктивність та здатність створювати економічну та соціальну цінність.

Інвестиції в його формування підвищують продуктивність праці, сприяють економічному розвитку, зростанню доходів.

Поряд із макроекономічними чинниками дедалі більшого значення набувають внутрішні мотиваційні установки індивідів щодо освіти. Тому важливо дослідити, як різні соціальні групи, зокрема покоління, сприймають необхідність навчання та які чинники визначають їхню активність. Очевидно, що мотиваційні стратегії різняться між поколіннями, що потребує аналізу.

Дослідження показують, що представники поколінь X, Y, Z і формованого нині покоління Альфа по-різному реагують на освітні практики, відрізняються ціннісними орієнтирами, ставленням до знань, кар'єри, командної роботи тощо. Вважається, що старші покоління частіше сприймають освіту як традиційну цінність і фундамент професійної стабільності, тоді як молодші орієнтуються на гнучкість, цифрові технології, швидке застосування знань та миттєвий фідбек.

Актуальність проблеми посилює російська збройна агресія, що негативно впливає на систему освіти, мотивацію учнів і перспективи формування людського капіталу національної економіки. Міграція, руйнування інфраструктури, стрес та економічна нестабільність знижують залученість до навчання. Падіння результатів українських школярів відповідно до даних PISA [1–2] додатково підтверджує потребу у нових підходах до мотивації.

Суттєвим викликом є вплив соціальних мереж, які одночасно інформують і відволікають, знижуючи концентрацію та навчальну активність.

Розуміння мотиваційних особливостей різних поколінь є важливим для розробки ефективних освітніх програм і стратегій управління людськими ресурсами, що сприятиме формуванню якісного людського капіталу в умовах глобальних викликів, цифрової трансформації та динамічного ринку праці.

Отже, аналіз мотивації до навчання в міжпоколінному вимірі є актуальним напрямом наукового дослідження, важливим для підвищення

ефективності освіти й розвитку людського капіталу України в умовах сучасних трансформацій і викликів воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях людський капітал розглядають у кількох основних напрямках. Перший – економічний, що трактує людський капітал як сукупність знань, навичок, компетентностей і здоров'я, які формуються через освіту та професійну підготовку і визначають продуктивність праці та економічне зростання [3–6]. Другий напрям – психологічні теорії мотивації, які аналізують чинники, що спонукають людину до навчання та професійного розвитку, а також роль потреб, самооцінки та очікувань у формуванні людського капіталу [7–11]. Третій – педагогічні дослідження мотивації навчальної діяльності, що вивчають вплив освітнього середовища, методів навчання та соціальних умов, зокрема кризових, на ставлення молоді до освіти [12–13]. Четвертий – соціокультурні дослідження поколінь X, Y та Z, які аналізують їхні цінності, поведінкові особливості й освітні орієнтири та допомагають адаптувати освітні стратегії до сучасних соціальних змін [14–16].

Попри значну увагу до теми, поколіннєві відмінності у мотивації до навчання як чинника формування людського капіталу для національної економіки залишаються недостатньо дослідженими. Сучасні соціально-економічні виклики, зокрема війна та глобальні кризи, актуалізують потребу глибшого аналізу мотиваційних установок різних поколінь і їхнього впливу на розвиток людського капіталу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Метою* статті є здійснення теоретико-емпіричного аналізу мотивації до навчання представників різних поколінь як чинника формування людського капіталу в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія людського капіталу належить до фундаментальних концепцій сучасної економічної науки та інших соціальних і поведінкових наук. Її витоки сягають античності, однак як самостійний напрям вона сформувалася у другій половині XX ст.

Теодор Шульц довів, що саме знання, а не матеріальні ресурси, є вирішальним фактором покращення життя малозабезпечених верств населення, а людський капітал – це сукупність знань, навичок і здібностей, які можна цілеспрямовано розвивати через інвестиції, що сприяє зростанню продуктивності та доходів і людини, і суспільства [5]. Гері Беккер обґрунтував економічну ефективність інвестицій в освіту, професійну підготовку та здоров'я упродовж життя, що сприяє збільшенню доходів і є раціональним вибором людини [3]. Джеймс Хекман довів, що інвестиції в розвиток дітей на ранніх етапах життя мають найбільший і найтриваліший вплив на їхні когнітивні, соціальні та емоційні здібності [6].

Теорії людського капіталу підкреслюють, що інвестиції в освіту і професійний розвиток підвищують продуктивність праці та можливості людини, формують навички комунікації, критичного мислення й адаптивності, що приносить економічну вигоду і окремій людині, і суспільству у цілому. За даними ОЕСР, вищі освітні результати корелюють із вищими доходами, кращим здоров'ям і суб'єктивним добробутом, тоді як низькі – із соціальною ізоляцією [17]. Отже, навчання є суттєвим чинником формування особистості, а його ефективність значною мірою залежить від рівня вмотивованості людини.

Мотивація визначається як психофізіологічний процес, що виникає у відповідь на потреби, керує поведінкою людини та стимулює її до дій [18]. У психолого-педагогічному контексті мотив є причиною дій, а мотивація – системою мотивів, що спонукають до діяльності [19]. У контексті освіти мотивація до навчання формується під впливом природних, соціальних та особистісних чинників і визначає ефективність навчального процесу [20, с. 205].

Сутність навчальної мотивації пояснюється низкою теорій. За ієрархією потреб А. Маслоу, навчальна активність можлива за умови задоволення базових потреб – від фізіологічних до потреб у визнанні та самореалізації [7]. Для підвищення мотивації до навчання, важливі умови, які

б задовольняли потреби учнів на всіх рівнях піраміди Маслоу. Теорія самодетермінації Е. Дісі та Р. Раяна розрізняє внутрішню (базується на пізнавальній допитливості та задоволенні від інтелектуальних завдань) та зовнішню (ґрунтується на нагородах або покараннях) мотивацію і виділяє основні потреби – автономії (вибір дій), компетентності (успіх у завданнях) та соціальної взаємодії (емоційна підтримка) [9]. Д. МакКлелланд пояснює мотивацію через три потреби: досягнення, приналежності та влади. Учні з високою потребою в досягненнях прагнуть успіху та вдосконалення, ті, хто має потребу у приналежності – позитивних взаємодій та підтримки групи, а учні з потребою у владі прагнуть лідерства та контролю [10].

У теорії соціального навчання А. Бандури важливими є наслідування моделей поведінки, віра у власні можливості та вплив соціального середовища [11]. У теорії соціально-емоційного навчання підкреслюється роль позитивного емоційного клімату в класі, підтримки й поваги у формуванні внутрішньої мотивації; натомість упередженість чи байдужість учителя знижують бажання вчитися [21].

Ефект Пігмаліона Р. Розенталя доводить, що очікування вчителя впливають на результати учня [22], а теорія очікувань В. Врума доводить, що мотивація людини залежить від того, наскільки вона впевнена, що її зусилля приведуть до бажаного результату. Ця теорія охоплює три фактори: очікування (віра в те, що зусилля принесуть успіх), інструментальність (можливість отримання винагороди за досягнення) та валентність (цінність отриманої винагороди) [8].

Економічний погляд на мотивацію представлений теорією людського капіталу Г. Беккера: він стверджує, що люди мотивовані до навчання тоді, коли очікують, що освіта призведе до підвищення їхніх майбутніх доходів та конкурентоспроможності на ринку праці [4].

Отже, мотивація до навчання є багатофакторним явищем, що формується на перетині психологічних, соціальних, емоційних і економічних чинників та потребує підтримувального освітнього середовища.

Розуміння світоглядних, економічних, освітніх і професійних цінностей різних поколінь є важливим для аналізу змін мотивацій у суспільстві, прогнозування впливу соціально-економічних процесів на ринок праці й визначення поведінкових моделей. Теорія поколінь Н. Хоуа та В. Штрауса [23] стверджує, що кожні 20–25 років формуються нові покоління зі своїми цінностями, зумовленими історичними, політичними, економічними, культурними, технологічними умовами розвитку.

Відкриті наукові і публіцистичні джерела дозволили нам виокремити й узагальнити характеристики кожного з поколінь. Так, покоління X (1960–1980 рр.) формувалося в умовах соціально-економічних криз, політичної напруженості, культурних протестів і зростання індивідуалізму. Для них характерні прагнення до самостійності, стабільної кар'єри, фінансової безпеки та лояльності до роботодавця за умов справедливої винагороди. Навчальна мотивація ґрунтується на практичності й професійній користі. Покоління Y (1980–2000 рр.) виросло в епоху глобалізації та інформаційних змін. Вони прагнуть самореалізації, цінують баланс між роботою й особистим життям, очікують прозорості, конструктивного зворотного зв'язку та можливості розвитку. Їх мотивує навчання, що пов'язане з технологіями й соціальним змістом. Покоління Z (після 2000 р.) формується в цифровій реальності та умовах глобальних і національних криз. Вони цінують мобільність, швидкий доступ до інформації та технологічні рішення. Їх мотивують онлайн-формати, інтерактивність і гейміфікація. Для них важливі відкритість, толерантність і швидке визнання результатів.

Отже, теорія поколінь дозволяє простежити зв'язок історичних процесів із трансформаціями мотивації до навчання. Попри відмінності, усі покоління прагнуть якості життя та самореалізації через знання.

Для емпіричного аналізу мотивації до навчання ми використали соціологічне опитування в межах конкурсу МАН України. Онлайн-опитування (Google Forms) охопило 240 мешканців м. Лубни віком 13–65 років (покоління X, Y, Z) і містило закриті та шкальні питання. Це дозволило

систематизувати дані й визначити вплив економічних, соціальних і психологічних чинників на мотивацію різних вікових груп.

Отримані результати дослідження демонструють міжпоколінні відмінності у мотиваційних чинниках навчальної діяльності. Представники покоління X характеризуються найбільш стабільною позитивною мотивацією: 62% вважають навчання запорукою успішного майбутнього, тоді як серед Y таких 41,3%, а серед Z – лише 32%. Водночас майже половина молодших респондентів (покоління Z – 43,3%) ставляться до навчання без особливого інтересу. Це свідчить про поступове зниження цінності освіти як життєвого пріоритету серед молодших поколінь. Старше покоління (X) більшою мірою визнає користь шкільних знань (84,3%), тоді як серед Y цей показник знижується (78,7%), а серед Z – лише близько 61,9% вважають, що знання є реально потрібними.

Для покоління X головним мотивом є пізнавальний інтерес (41,7%), для Y – результативність і оцінка (39,4%), а для Z – зовнішня цільова мотивація, зокрема успішне складання тестів (67%). Це свідчить про зміщення акцентів від внутрішньої мотивації до прагматичних або формальних стимулів серед молодших поколінь. Покоління X надає оцінкам високу вагу, тоді як майже половина Z (48,5%) вважає їх неважливими порівняно з розумінням теми. Y займає проміжну позицію, поєднуючи орієнтацію і на оцінку, і на знання (47,7%). Це може свідчити про перехід до більш гнучких навчальних стратегій серед середнього покоління. Більшість опитаних усіх поколінь визнають, що могли б докладати більше зусиль у навчанні (понад 60% у кожній групі). Це демонструє загальну тенденцію до критичного самооцінювання та усвідомлення потенціалу для саморозвитку. Додаткова активність у навчанні найчастіше проявляється за умови внутрішньої зацікавленості матеріалом: 61,1% покоління X, 53,5% покоління Y, 44,3% покоління Z. Таким чином, саме емоційно-пізнавальний інтерес залишається головним рушієм мотивації, попри зниження його інтенсивності у молодших поколінь.

Аналіз відповідей на питання «Якого результату Ви найбільше прагнули досягти завдяки навчанню в школі» свідчить, що серед бажаних результатів навчання пріоритетним для всіх трьох вікових груп є отримання знань і навичок для майбутнього: у покоління X цей показник становить 79,6%, у покоління Y – 71%, а у покоління Z – 54,6%. Актуальним також є навчання для вступу до вищого навчального закладу – 70,4%, 63,9% та 74,2% відповідно. Важливим залишається і спілкування з друзями: так вважають 49,1% найстарших, 59,8% наймолодших та 54,2% представників покоління Y. Водночас звертає на себе увагу те, що 15,5% представників покоління Z не бачать сенсу взагалі ходити до школи (у покоління X цей показник становить 6,5%, а у покоління Y – 11%) (рис. 1).

Аналіз відповідей на питання «Якою мірою прагнення бути серед найуспішніших учнів впливало на Вашу мотивацію до навчання» свідчить, що прагнення бути серед найуспішніших учнів школи не є пріоритетним мотивом для більшості опитаних. Це підтвердили 40,7% представників покоління X, 46,5% – покоління Y та 47,4% – покоління Z. Лише 13,9% опитаних із покоління X, 8,4% – покоління Y та 8,2% – покоління Z вважають це принциповим у навчанні. Заразом майже половина опитаних представників «Generation Z» (49,5%) не надають значення негативним оцінкам сторонніх осіб й орієнтуються виключно на власні інтереси під час навчання. Водночас для 18,6% цього покоління думка інших є дуже важливою. Серед «ігреків» 30,3% вважають її значущою, тоді як 50,3% орієнтуються лише на свої потреби. Аналогічно, серед представників покоління X 38% враховують оцінку з боку оточення, а ще 38% фокусуються винятково на особистих інтересах.

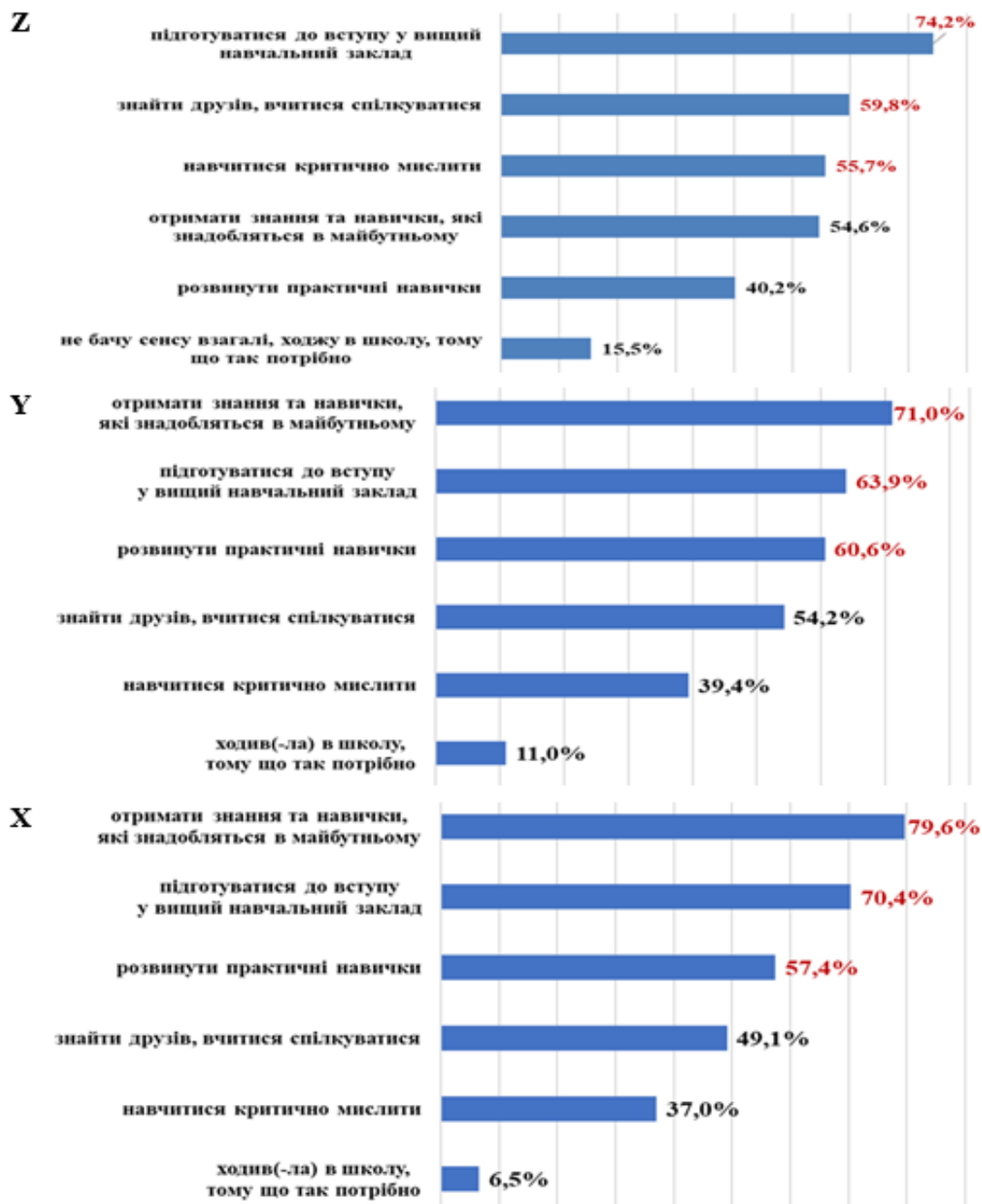
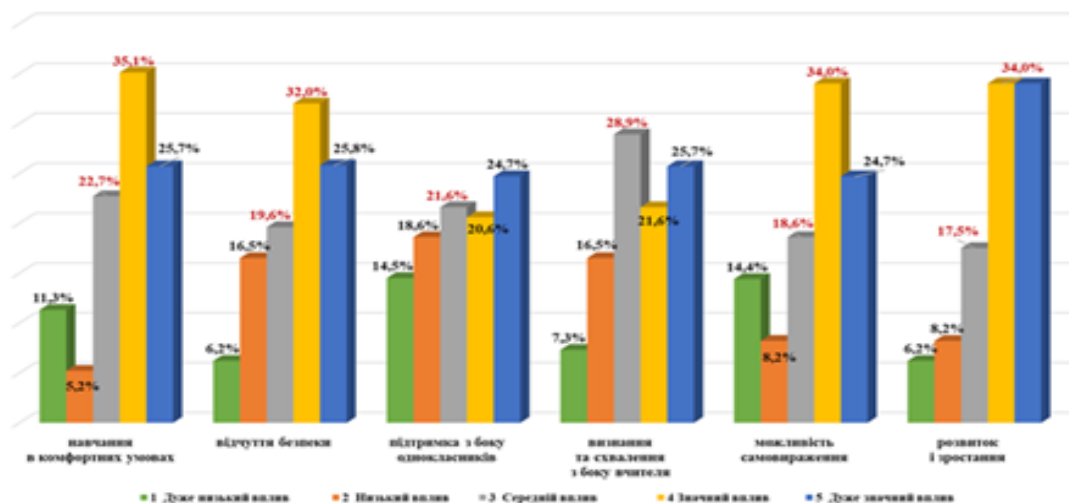

Рис. 1. Відповіді на питання «Якого результату Ви найбільше прагнете досягти завдяки навчанню в школі?»

Відповіді респондентів трьох поколінь на прохання оцінити по шкалі від 1 до 5 чинники, які впливають на їхню мотивацію до навчання, подано на рис. 2. Високий і дуже високий вплив на мотивацію до навчання має (або мала) можливість самовираження (70,3% – X, 65,8% – Y, 58,7% – Z),

розвиток і зростання (70,3% – X, 69,1% – Y, 68% – Z), а також відчуття безпеки (70,4% – X, 57,8% – Y, 57,7% – Z).

Z

Y

X

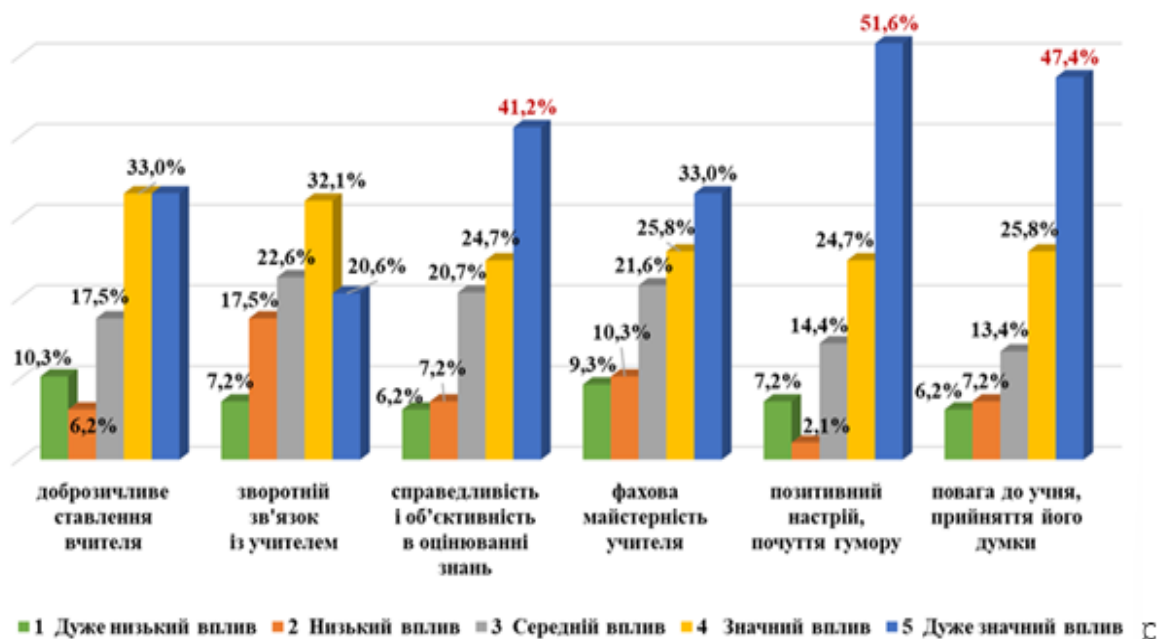
Рис. 2. Відповіді респондентів на прохання оцінити по шкалі від 1 до 5 чинники, які впливають на мотивацію до навчання

Слід відзначити, що майже 48% старшої вікової групи, 37% наймолодшої та 45% середньої зазначили, що покарання за невиконані завдання спонукало їх до відповідального ставлення до навчання. Одночасно 41%, 33,5% та 39,8% відповідно категорично відкидають потребу навчатися під впливом таких зовнішніх чинників. Результати дослідження свідчать, що переважна більшість опитаних визнає вплив батьків на мотивацію до навчальної діяльності.

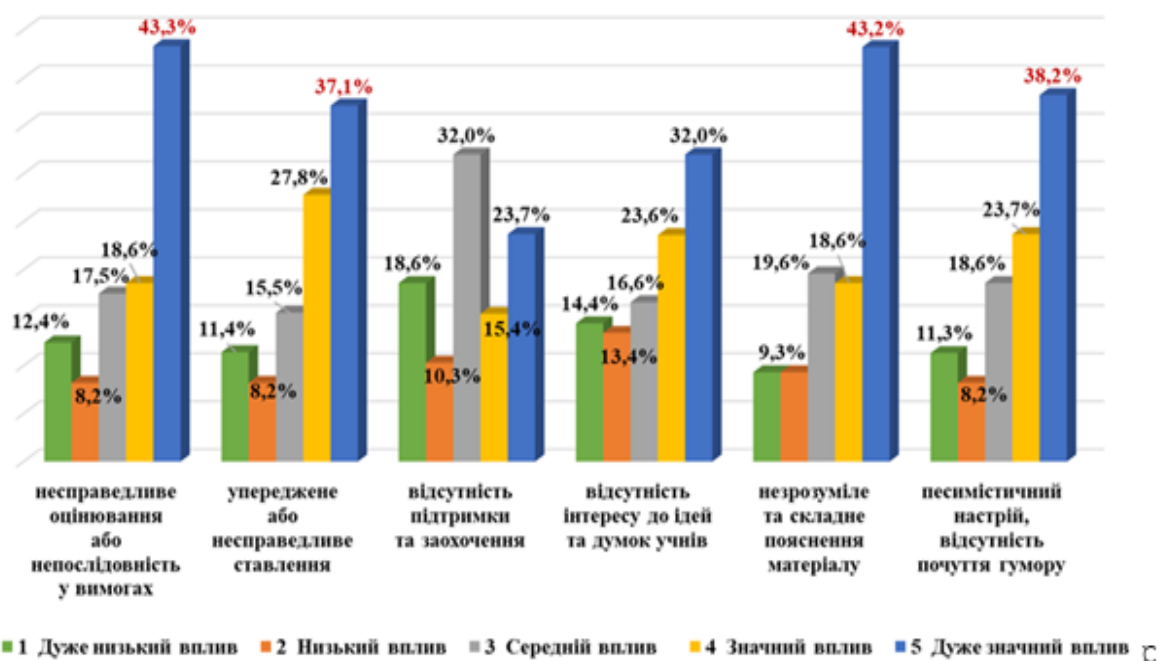
Майже чверть «зетів» і «ігреків» та третина «іксів» вбачають його у поясненні важливості навчання, а 25%, 20% та 17,6% представників цих категорій – у контролі за їх досягненнями. Проте найбільше опитаних обрали варіант, що батьки здійснювали контроль несистематично, оскільки довіряють своїм дітям: про це зазначили 47,4% представників покоління Z, 50,3% покоління Y та 42,6% покоління X. Водночас відповіді показують, що представникам усіх поколінь властиве прагнення виправдати очікування батьків. Варіанти «дуже мотивує» або «скоріше так, ніж ні» обрали 76,3% представників «цифрового покоління», 73,5% «міленіалів» та 78,8% представників «невідомого покоління».

Натомість 55,6% представників «іксів», 52,3% «ігреків» та 41,2% «зетів» не вважають отримання додаткових коштів чи подарунків вагомим мотиваційним чинником. Відсутність таких додаткових стимулів також не є актуальною для більшості Y та Z (65,7% і 67% відповідно) і 77% покоління X.

Вплив учителів на формування мотивів є також доволі значним, хоча порівняно із впливом батьків, є дещо меншим. Ми попросили респондентів оцінити по шкалі від 1 до 5 чинники, які спонукають до навчання у взаєминах з учителями, та які знижують їхню мотивацію до навчання. Відповіді представників покоління Z подано на рис. 3, покоління Y – на рис. 4, покоління X – на рис. 5.

Чинники, які у взаєминах із вчителями спонукають покоління Z до навчання

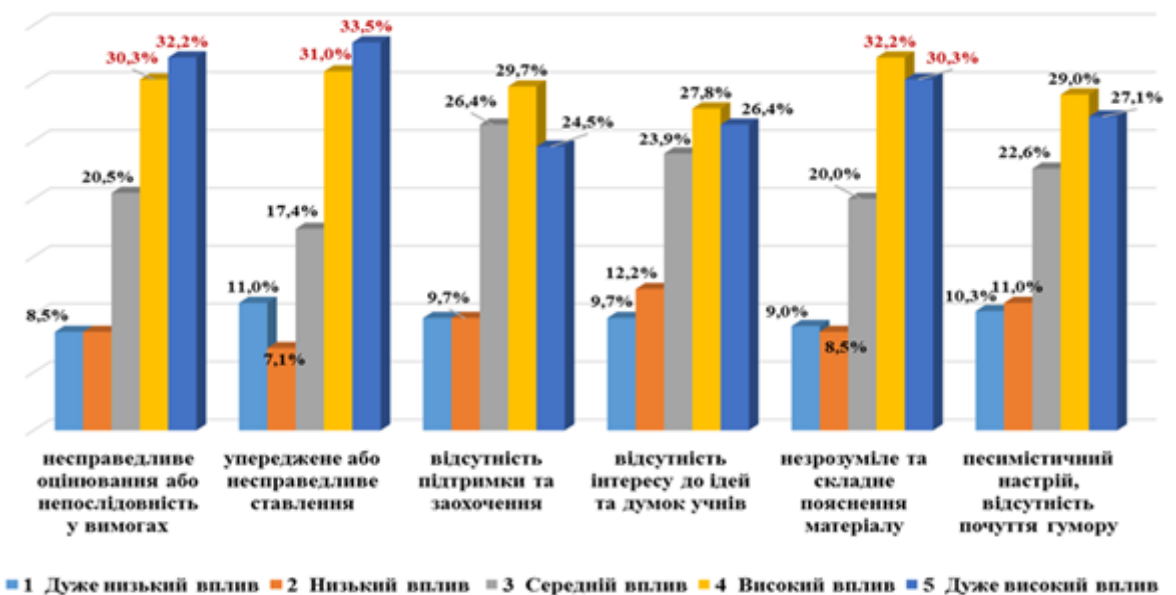

Чинники, які у взаєминах із вчителями знижують мотивацію покоління Z до навчання

Рис. 3. Оцінка впливу вчителів на формування мотивів у покоління Z

Чинники, які у взаєминах із вчителями спонукають покоління Y до навчання

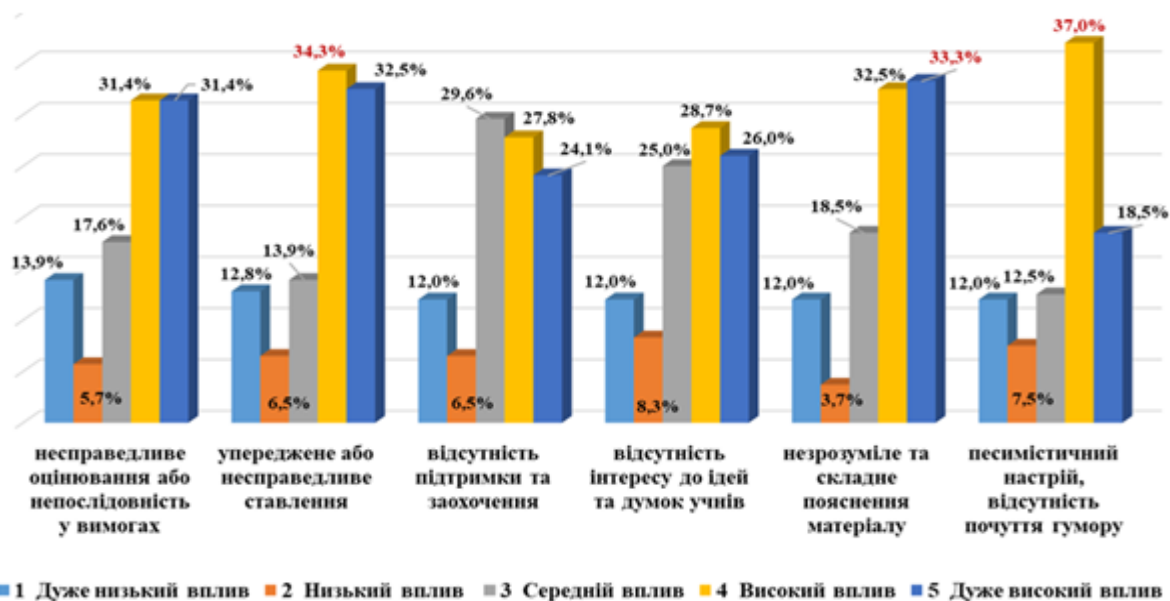

Чинники, які у взаєминах із вчителями знижують мотивацію покоління Y до навчання

Рис. 4. Оцінка впливу вчителів на формування мотивів у покоління Y

Чинники, які у взаєминах із вчителями спонукають покоління X до навчання

Чинники, які у взаєминах із вчителями знижують мотивацію покоління X до навчання

Рис. 5. Оцінка впливу вчителів на формування мотивів у покоління X

Оціночні відповіді на ці питання свідчать, що усі три вікові групи опитаних високо цінують позитивну взаємодію з учителем, а саме: повагу, доброзичливу атмосферу, почуття гумору, професійну компетентність і

справедливе оцінювання. Ці чинники мають суттєвий мотиваційний вплив, хоча для покоління X вони є найбільш вагомими, дещо менше – для Y, і найменше – для Z. Водночас відсутність зазначених умов або негативні прояви з боку вчителя (упередженість, байдужість, незрозуміле пояснення матеріалу, песимізм) значно знижують навчальну мотивацію представників усіх груп. Отже, якість педагогічної взаємодії напрямку визначає рівень зацікавленості та залученості учнів незалежно від покоління.

Думка однокласників є вагомою для близько третини опитаних представників групи Z (27,8%), 39,3% – Y та 54,6% – X. Водночас схвалення від однолітків не є важливим для понад 40% представників поколінь Z та Y і третини покоління X. Аналіз відповідей респондентів свідчить, що співпраця найкраще визначається через взаємодію в колективі. Цей варіант обрала майже половина всіх опитаних. Для наймолодших більш важливо відчувати свою приналежність до класу (19,6%), прагнення бути кращими в колективі для всіх представників майже однакове (близько 15%). Успіхи інших переважно не впливають на посилення мотивації до навчання: так стверджує майже 60% представників покоління Z, 46,5% – покоління Y та 54,6% – покоління X. Лише 5% усіх опитаних заявляють, що їхня мотивація при цьому знижується.

У ході дослідження з'ясовано, що близько 50% опитаних у кожній із трьох груп вважають, що навчальні досягнення, хоча й сприяють кращим можливостям у майбутньому, все ж не є найважливішим фактором. Позитивну відповідь на користь цього чинника обрала 18,5% представників «цифрового покоління», 20% – «міленіалів» та 33,3% – «невідомих». Найкращою вигодою від успіхів у навчанні представники покоління Z вважають отримання високого доходу (80,4%), кар'єру (79,4%) та фінансову стабільність (70,1%). Представники покоління Y надають пріоритет фінансовій стабільності (85,8%), високому доходу (71,6%) та цікавій професії (80%). Для покоління X основною винагородою за успішне навчання є цікава професія (93,5%), фінансова стабільність (84,3%) та кар'єра (52,8%) (рис. 6).

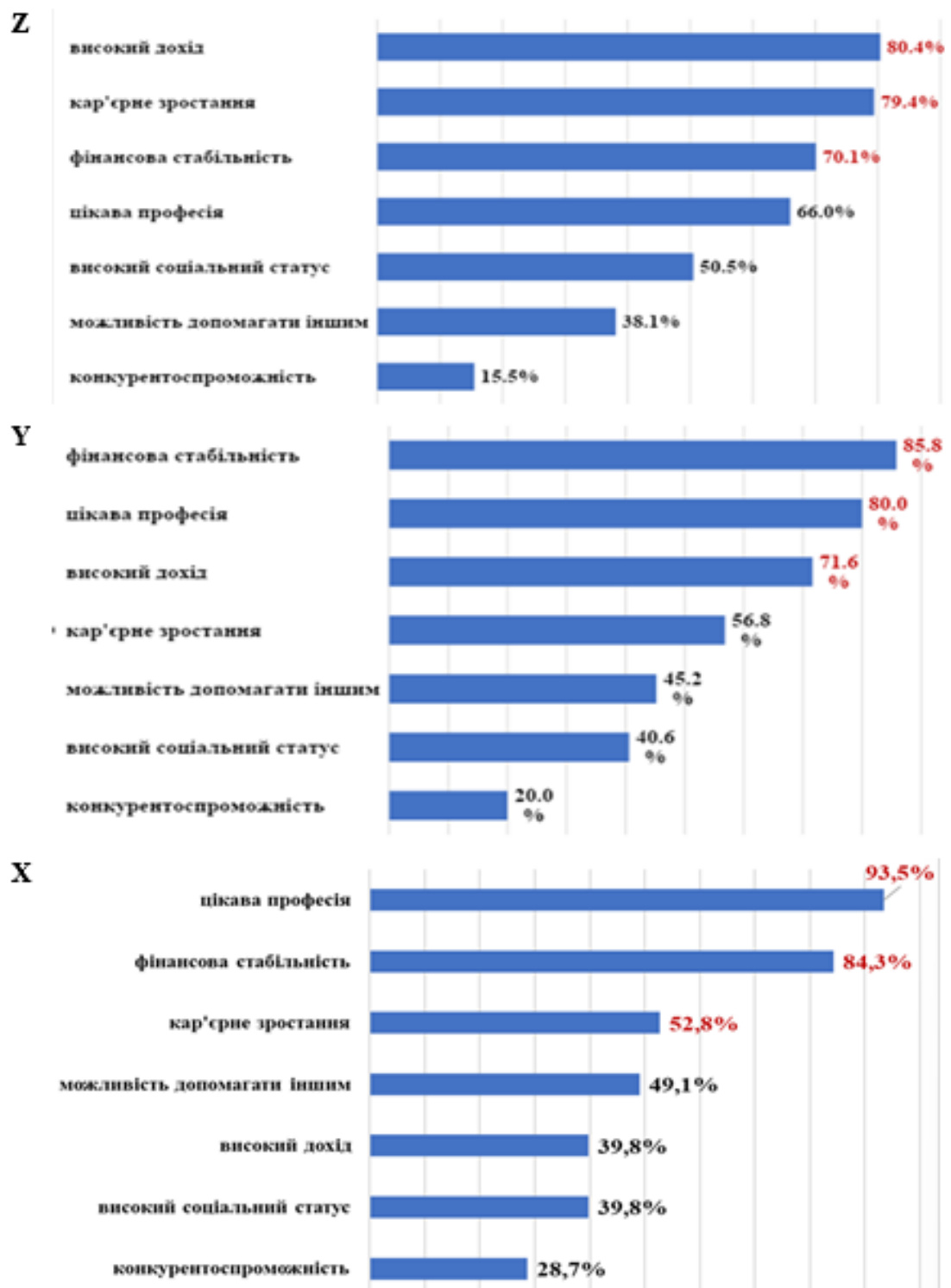

Рис. 6. Відповіді на запитання «Чи вважаєте Ви, що освіта є важливою інвестицією для вашого майбутнього»

Цікаво, що близько половини опитаних представників молодшої (Z) та середньої (Y) вікових груп, а також 40% старшої (X), переконані, що освіта

не завжди гарантує успіх у житті. Цінність отриманої освіти визнають третина представників поколінь Y і Z та 46,3% представників покоління X.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене опитування та аналіз мотиваційних факторів до навчання серед представників поколінь X, Y та Z дозволили виокремити суттєві психологічні, соціальні та економічні чинники, які визначають їхнє ставлення до освіти і навчального процесу, та порівняти мотиваційні пріоритети поколінь з урахуванням їхніх цінностей, досвіду та соціально-економічних очікувань. Покоління X, Y і Z мають певні відмінності в підходах до навчання, що можна пояснити основними теоріями мотивації – теорією самодетермінації Десі та Раяна, теорією соціального навчання Бандури, теорією потреб Маслоу, теорією очікувань Врума, теорією МакКлелланда, концепцією людського капіталу Беккера, ефектом Пігмаліона та теорією соціально-емоційного навчання.

Серед поколінь спостерігається тривожна тенденція – поступове зниження внутрішньої мотивації, що проявляється втратою інтересу до навчання. Згідно з теорією самодетермінації, знання найкраще засвоюються тоді, коли людина мотивована власними інтересами та внутрішніми переконаннями. Для покоління X така мотивація є домінуючою, що підтверджується їхньою зацікавленістю навчальними предметами. У покоління Y і Z внутрішня мотивація слабшає, а домінують зовнішні стимули, як-от: прагнення скласти іспити або досягти певних цілей. Ця тенденція також корелює з ієрархією потреб Маслоу: якщо старші покоління орієнтовані на самореалізацію шляхом навчання, то молодші більше прагнуть задовольнити базові потреби.

Відмінність у ставленні поколінь до практичної цінності знань можна пояснити крізь призму теорії людського капіталу Г. Беккера, яка розглядає освіту як інвестиції в підвищення продуктивності та доходів. Покоління X оцінює шкільні знання як частково корисні, тоді як покоління Y визнає потребу у додаткових навичках. Найскептичніше покоління Z вважає, що

традиційна шкільна освіта не відповідає актуальним стандартам і потребам сучасної економіки. Молодші покоління, особливо Z, дедалі частіше фокусуються на знаннях, які безпосередньо можна застосувати в житті або професійній діяльності. Це узгоджується з теорією очікувань Врума, згідно з якою зростає важливість взаємозв'язку між зусиллями, результатами навчання й практичною вигодою, що можна отримати завдяки їм (рис. 7).

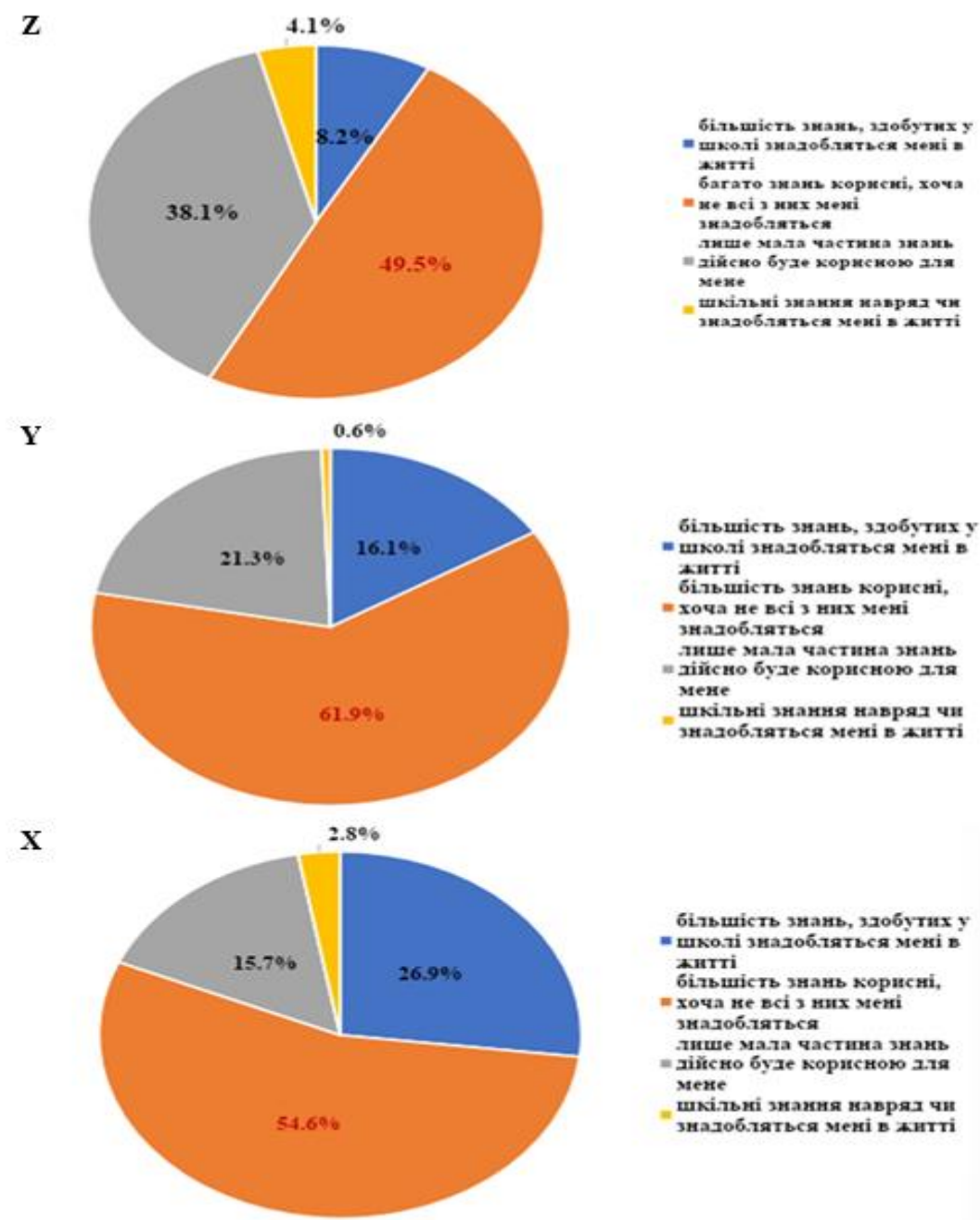

Рис. 7. Відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте/(вали) практичну цінність знань, що отримуєте/(вали) під час навчання в школі для свого подальшого життя»

Зміна ролі вчителів у мотивації до навчання відображає зменшення залежності учнів від зовнішнього підкріплення, що узгоджується з теорією соціального навчання Альберта Бандури. Для покоління X схвалення педагога залишається одним із важливих стимулів, тоді як для покоління Z значення цього чинника є менш вираженим. Натомість для молодших учнів дедалі більшого значення набувають такі характеристики вчителя, як доброзичливість, справедливість, здатність підтримувати позитивний емоційний клімат у класі. Це цілком відповідає концепції соціально-емоційного навчання, яка підкреслює роль емоційного інтелекту у формуванні ефективних взаємин між учнями та вчителями. Особливо показовим у цьому контексті є ефект Пігмаліона, згідно з яким позитивне ставлення педагога може істотно підсилювати мотивацію учнів.

Вплив учителів на формування мотивів є значним (рис. 3, 4, 5), хоча порівняно із впливом батьків дещо меншим. Представники всіх поколінь погоджуються, що батьки відіграють важливу роль у мотивації до навчання. Переважно цей вплив проявляється через пояснення важливості освіти, тоді як контроль за навчанням здійснюється несистематично. Попри це, у всіх поколінь простежується прагнення відповідати очікуванням батьків, що узгоджується з концепцією соціального навчання Альберта Бандури, відповідно до якої батьки є моделлю поведінки для своїх дітей. Щодо додаткових стимулів, таких як подарунки чи фінансова винагорода, вони не є значним мотиватором для більшості представників поколінь X, Y та Z, що узгоджується з теорією самодетермінації Десі й Райана, згідно з якою внутрішня мотивація домінує над зовнішніми стимулами. Особливо це стосується поколінь Y і Z, які більше цінують автономію в ухваленні рішень та емоційну підтримку.

Соціальні зв'язки у класі є важливими для всіх поколінь: майже половина опитаних відзначає значення співпраці в групі. Це корелює з положеннями теорії соціального навчання Бандури, де групова взаємодія розглядається як чинник розвитку мотивації. Водночас для поколінь Y і Z

мотивація через однолітків є менш значущою порівняно зі старшими поколіннями, оскільки багато молодших респондентів зазначають, що їхня мотивація не залежить від оцінки або схвалення однокласників. Це може свідчити про зміщення фокусу до внутрішніх факторів, що, ймовірно, пов'язано з впливом цифрових технологій та соціальних мереж, де індивідуальні досягнення та самопрезентація часто набувають більшої ваги.

Порівняльний аналіз показує, що навчальні досягнення залишаються важливими для більшості респондентів, проте не визначальними для майбутнього успіху. Спостерігається тенденція: чим молодше покоління, тим менше воно схильне розглядати успішність у навчанні як головний чинник життєвого успіху. Це відповідає теорії самодетермінації, відповідно до якої мотивація досягнення залежить від задоволення трьох основних психологічних потреб – автономії, компетентності та взаємозв'язку. Молодші покоління надають перевагу автономному вибору шляхів розвитку, прагнуть набувати практичних навичок, що відповідають їхнім цінностям та особистим цілям, і орієнтуються на соціальні зв'язки, які сприяють самовираженню. Тому вони менш тяжіють до традиційних академічних досягнень, які не завжди відображають їхні потреби та життєві цінності і пріоритети.

Мотивація досягнення успіху також змінюється у вимірі поколінь. Відповідно до теорії очікувань Врума, старші респонденти (покоління X) частіше орієнтовані на отримання високих оцінок, тоді як молодші (покоління Z) більшу увагу приділяють розумінню матеріалу та його практичному застосуванню, навіть якщо це не завжди відображається у показниках успішності. Це узгоджується з ієрархією потреб Маслоу, де молодші покоління швидше переходять до потреб самоактуалізації. Також це співзвучно теорії МакКлелланда: покоління X частіше націлене на досягнення та соціальне визнання, тоді як покоління Z – на глибоке опанування знань та їхню корисність у реальному житті.

Покоління Z виявляє більшу увагу до комфортних умов навчання та підтримки з боку оточення. Для них пріоритетними є реалізація особистих інтересів, соціальна взаємодія та розвиток, які стають пріоритетами для сучасних молодих людей. Молодші покоління також частіше очікують партнерських відносин з педагогами, що свідчить про поступовий відхід від авторитарного стилю викладання, характерного для старших поколінь.

З огляду на соціальні цінності та підходи до навчання, молодші покоління демонструють більшу орієнтацію на розвиток критичного мислення, комунікації та самовираження. Це відповідає підходам соціально-емоційного навчання, яке акцентує увагу на формуванні м'яких навичок, важливих у сучасному світі.

Таким чином, аналіз мотиваційних орієнтирів різних поколінь дозволяє глибше зрозуміти, як соціально-економічні зміни, технологічний прогрес та культурні впливи формують пріоритети кожної вікової групи. Це своєю чергою визначає якість людського капіталу в національній економіці. Тому дослідження мотивації до навчання є важливим інструментом для підвищення ефективності системи освіти та формування сучасних моделей навчання, здатних відповідати потребам молоді й викликам динамічних соціально-економічних процесів. Подальші дослідження в цьому напрямі є необхідними для адаптації освітніх підходів до реалій майбутнього.

Література

1. Programme For International Student Assessment (PISA) Results From PISA 2018 / F. Avvisati та ін. OECD, 2019. 9 с. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/edu/pisa/publications/national-reports/pisa-2018/featured-country-specific-overviews/PISA2018_CN_UKR.pdf (дата звернення 23.09.2025).

2. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / Г. Бичко та ін. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 395 с. URL: <https://pisa.testportal.gov.ua/wp->

content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf (дата звернення 23.09.2025).

3. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. New York: National Bureau of Economic Research, 1975. 264 p. URL: <https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-first-edition/introduction-human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-first> (дата звернення 10.09.2025).

4. Gary S. Becker. Health as human capital: synthesis and extensions. Oxford Economic Papers, Volume 59, Issue 3, 1 July 2007, Pages 379–410, <https://doi.org/10.1093/oep/gpm020> (дата звернення 10.09.2025).

5. Schultz, T. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. H.Y., 1971. URL: https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 12.09.2025).

6. Джеймс Дж. Хекман, Елісон Баулос. Важливість інвестування в розвиток дітей раннього віку та роль сімей. URL: https://cehd.uchicago.edu/?page_id=2963 (дата звернення 05.06.2025).

7. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation (1943). Originally Published in Psychological Review, 50, 370-396. URL: https://www.academia.edu/3588286/A_Theory_of_Human_Motivation_A_H_Maslow_1943_ (дата звернення 12.09.2025).

8. Vroom, D. W. The Motivation to Work. Psychology, Industrial, Work – Psychological aspects. New York : Wiley. 1964. URL: <https://archive.org/details/workmotivation0000vroom> (дата звернення 17.09.2025).

9. Ryan, R. M., Deci, E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55. P. 68–78. URL: https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf (дата звернення 18.09.2025).

10. McClelland, D.C. Human Motivation. Glenview, IL: Scott, Foresman, 1985. URL:

https://books.google.com.ua/books?id=vic4AAAAIAAJ&pg=PA47&hl=uk&source=gbgbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення 20.09.2025).

11. Bandura Albert. Social Learning Theory. Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1977. 247 p. URL: <https://archive.org/details/sociallearningth0000band> (дата звернення 20.09.2025).

12. Дзюбко Л. В., Гриценюк Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. №4. С. 33–43. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/issue/view/19/4-2009-pdf> (дата звернення 10.09.2025).

13. Добростан, О. В., Іваненко, Р. В., & Коваленко, Л. А. (2024). Вивчення мотивації до навчання старшокласників в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія, (3), 49-54. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.9> (дата звернення 15.07.2025).

14. Леонова О. Теорія поколінь від X до Z (І чому це важливо). URL: <https://hurma.work/blog/teoriya-pokolin-vid-x-do-z-i-chomu-cze-vazhливо/> (дата звернення 15.07.2025).

15. Слакв Ю. Теорія поколінь (x, y, z). URL: <https://learning.ua/blog/201711/teoriia-pokolin-x-y-z/> (дата звернення 20.08.2025).

16. Миронова Н. Бумери, міленіали, покоління Z – хто це? Розбираємось у теорії. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/9/239843/> (дата звернення 01.08.2025).

17. Do Adults Have the Skills They Need to Thrive in a Changing World? URL: <http://surl.li/tcxсpr> (дата звернення 17.11.2025).

18. Лісовська Л. Мотивація: що це, види та як підвищити. URL: <https://advice.telegazeta.com.ua/motyvacziya-shho-cze-vydy-ta-yak-pidvyshhyty/> (дата звернення 15.09.2025).

19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/523489439/Гончаренко-Педагогічний-Словник-1> (дата звернення 25.08.2025).

20. Дзюбко, Л. (2019). Особливості структури навчальної мотивації у підлітків з різним рівнем навчальних досягнень. Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», (14). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>

21. What Is Social and Emotional Learning? URL: <http://surl.li/jvxxzud> (дата звернення 15.10.2025).

22. Український психологічний ХАБ. Ефект «Пігмаліона» Роберта Розенталя. URL: <http://surl.li/hxllcq> (дата звернення 17.10.2025).

23. Howe, N., Strauss, W. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: HarperCollins, 1992. 544 p. URL: <https://archive.org/details/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe> (дата звернення 11.10.2025).

References

1. Avvisati, F. (2019), "Programme For International Student Assessment (PISA) Results From PISA 2018", OECD, available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/edu/pisa/publications/national-reports/pisa-2018/featured-country-specific-overviews/PISA2018_CN_UKR.pdf (Accessed 23.09.2025).

2. Bychko, H. (2023), "National report on the results of the international study of the quality of education PISA-2022", available at: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf (Accessed 23.09.2025).

3. Becker, G.S. (1975), Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education, National Bureau of Economic Research, New York, USA, available at: <https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-first-edition/introduction-human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-first> (Accessed 10.09.2025).

4. Becker, G. S. (2007), “Health as human capital: synthesis and extensions”, Oxford Economic Papers, Vol. 59, no. 3, pp, 379–410, <https://doi.org/10.1093/oep/gpm020>

5. Schultz, T.W. (1971), Investment in human capital: the role of education and of research, Free press, New York, USA, available at: https://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf?utm_source=chatgpt.com (Accessed 12.09.2025).

6. Heckman, Dzh. Dzh. and Baulos, E. (1978), “The importance of investing in early childhood development and the role of families”, available at: https://cehd.uchicago.edu/?page_id=2963 (Accessed 05.06.2025).

7. Maslow, A. H. (1943), “A theory of human motivation”, Psychological Review, vol. 50(4), pp. 370-396, available at: https://www.academia.edu/3588286/A_Theory_of_Human_Motivation_A_H_Maslow_1943_ (Accessed 12.09.2025).

8. Vroom, D. W. (1964), The Motivation to Work. Psychology, Industrial, Work – Psychological aspects, Wiley, New York, available at: <https://archive.org/details/workmotivation0000vroom> (Accessed 17.09.2025).

9. Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2000), “Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being”, American Psychologist, vol. 55, pp. 68-78, available at: https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf (Accessed 18.09.2025).

10. Foresman, S. (1985), "Human Motivation", McClelland, available at: https://books.google.com.ua/books?id=vic4AAAAIAAJ&pg=PA47&hl=uk&source=gbgbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (Accessed 20.09.2025).

11. Bandura, A. (1977), "Social Learning Theory", Prentice Hall, Englewood Cliffs, available at: <https://archive.org/details/sociallearningth0000band> (Accessed 20.09.2025).

12. Dziubko, L. V. and Hrytseniuk, L. I. (2009), "Motivation of educational activity as a psychological and pedagogical problem", *Psykhologicheskaya*, vol. 4, pp. 33–43, available at: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/issue/view/19/4-2009-pdf> (Accessed 10.09.2025).

13. Dobrostan, O. V., Ivanenko, R. V., & Kovalenko, L. A. (2024), "Study of motivation for learning of high school students under martial law ", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Psykholohiya*, vol. (3), pp. 49-54. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.9>

14. Leonova, O. (2025), "Theory of generations from X to Z (And why it is important", available at: <https://hurma.work/blog/teoriya-pokolin-vid-x-do-z-i-chomu-cze-vazhlyvo/> (Accessed 15.07.2025).

15. Slakva Yu. (2017), "Theory of generations (x, y, z)", available at: <https://learning.ua/blog/201711/teoriia-pokolin-x-y-z/> (Accessed 20.08.2025).

16. Myronova, N. (2020), "Boomers, Millennials, Generation Z – who are they? Let's understand the theory", available at: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/9/239843/> (Accessed 01.08.2025).

17. OECD (2024), "Do Adults Have the Skills They Need to Thrive in a Changing World?", available at: <http://surl.li/tcxcp> (Accessed 17.11.2025).

18. Lisovs'ka, L. (2023), "Motivation: what it is, types and how to increase it", available at: <https://advice.telegazeta.com.ua/motyvacziya-shho-cze-vydy-ta-yak-pidvyshhyty/> (Accessed 15.09.2025).

19. Honcharenko S. U. (1997), *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*, Lybid', Kyiv, Ukraine, available at:

<https://ru.scribd.com/document/523489439/Гончаренко-Педагогічний-Словник-1> (Accessed 25.08.2025).

20. Dziubko, L. (2019), “Features of the structure of educational motivation in adolescents with different levels of educational achievements”, Zbirnyk naukovykh prats' «Problemy suchasnoi psykholohii», vol. (14). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>

21. CASEL (2025), “What Is Social and Emotional Learning?”, available at: <http://surl.li/jvxxud> (Accessed 15.10.2025).

22. Ukrainian Psychology Hub (2025), “The Pygmalion Effect by Robert Rosenthal”, available at: <http://surl.li/hxllcq> (Accessed 17.10.2025).

23. Howe, N. and Strauss, W. (1992), Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069, HarperCollins, New York, USA., available at: <https://archive.org/details/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe> (Accessed 11.10.2025).

Стаття надійшла до редакції 11.11.2025 р.